Heeft herdenken wel zin? Het herdenkingsjaar 1499

Door Ronald Donk

De auteur van dit artikel is van Aruba afkomstig. Hij kent alle vijf eilanden van de Antillen en Aruba en komt er graag, want de Caribische ontwikkelingen boeien hem dermate dat hij steeds met zichzelf en anderen in discussie is: Wat is het kenmerkende van deze eilanden in cultureel opzicht en waarom blijkt het tot nu toe onmogelijk om meer interne en intereilandelijke samenwerking van de grond te krijgen? Als historicus vindt hij dat het verleden moet leven in het volk en dat het collectieve geheugen van de eilandelijke bevolkingen doelgericht moet worden gevuld door een gepast politiek cultuurbeleid. Door workshops in jonge onafhankelijke landen als Estland en Letland heeft hij ervaren hoe belangrijk de rol van het geschiedenisonderwijs voor de democratie, culturele bewustwording en natievorming kan zijn. Op de Antillen en Aruba wordt er nog veel te weinig aan natievorming gedaan. Een kritische bezinning is nodig op herdenken als onderdeel van natievorming.
De auteur is als opleider werkzaam aan de tweedegraads lerarenopleiding van de Hogeschool Windesheim te Zwolle.

Inleiding

Het jaar 1999 is bijna weer verleden tijd. Voor de Antillen en Aruba zou het historisch een belangrijk jaar moeten zijn geweest. Vijfhonderd jaar geleden zijn de Benedenwindse eilanden namelijk 'ontdekt', verkend en veroverd. Dit jaartal, 1499, was een beginpunt voor een nieuwe periode in de geschiedenis van de drie eilanden: de schriftloze periode van de Caiquetios kwam tot een einde, een Indiaans-Europese samenleving zag het levenslicht en de eilanden kregen geografisch een plaats op de wereldkaart.
Maar hebben we deze gebeurtenissen wel herdacht? Ja en nee. Op Curaçao zijn er activiteiten uitgevoerd die direct of indirect met 1499 te maken hadden. Ik denk dan aan enige publicaties, de recente voorstellingen van een musical en enkele gelegenheidsactiviteiten die met de geschiedenis van het eiland te maken hadden. Op Aruba heeft het jaar weinig aandacht gekregen, omdat de twijfels ten aanzien van een viering groot waren. Begon in 1499 niet de ondergang van onze Indiaanse voorouders?
In het onderstaande artikel houd ik een pleidooi voor een nadere bezinning op vieringen en herdenkingen op de zes eilanden. Dit is hard nodig, omdat vieringen anders incidenten zijn die niet leiden tot een bewuste natievorming en niet passen in een doelgericht cultuurbeleid. Het gaat dus om de vragen:

- Wat verstaan we onder vieren en herdenken?
- Wat willen wij uit het verleden herdenken of vieren?
- Met welk doel vieren en herdenken wij?

Vieren en herdenken

Feestvieren is altijd met een belangrijke gebeurtenis in het persoonlijke leven van mensen of een cultuur verbonden. Sommige culturen grijpen het vieren van een geboorte, heilige communie, verjaardag of huwelijk aan om in kleine of grotere kring in een feestelijke sfeer bijeen te komen. Er is een mijlpaal bereikt en iets gepresteerd. Andere culturen kennen initiatieriten om jongeren in de cultuur in te wijden. Er is een moment bereikt om stappen te zetten in de wereld van volwassenen. En daar hoort een feest met dans en drank bij.
Een feest kijk je naar uit en bereid je goed voor. Met het houden van een feest hebben mensen ook vaak verborgen materiële en geestelijke oogmerken. Een feest kost meestal veel geld en daarom hoop of verwacht je als feestvierende stilletjes er toch ook wat beter van te worden. Een feest kan iemand status geven. Geschenken hebben dan de functie van een ruilobject, maar bestendigen, verdiepen en verstevigen tevens de relaties tussen individuele personen, families en groepen. Tenminste dat mag je hopen.
Herdenken heeft een duidelijke relatie met vieren. Een ambtsjubileum kun je herdenken. Je staat dan bijvoorbeeld stil bij het feit dat je 25 jaar in dienst van een bedrijf bent. Je blikt dan samen met anderen terug. Ook minder vrolijke momenten kunnen dan genoemd worden. Naar mijn mening

herdenk je de doden van een bepaalde gebeurtenis, maar dan vier je niets. Nederland herdenkt de doden van de Tweede Wereldoorlog op 4 mei en viert op 5 mei de bevrijding. Het hangt dus van de aard van de gebeurtenis af of we vieren en/ of herdenken. Maar het gaat nog verder. Voor het Zuiden van de Verenigde Staten is de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) een vernederende periode geweest, maar voor het Noorden een overwinning. In het eerste geval valt heel wat te herdenken en weinig te vieren. Niet alleen de aard van de gebeurtenis is dus belangrijk, maar ook de wijze waarop het nageslacht er bij betrokken is.

Kanttekeningen bij de viering van 1499

Geven de aard van de gebeurtenissen in 1499 aanleiding tot vieren? Is de betrokkenheid met dit jaar op de verschillende eilanden (levendig) aanwezig? Het jaar 1499 is door sommigen aangegrepen om feest te vieren. Een commissie van 'wijze personen' heeft op het grootste eiland het initiatief genomen tot vieringen over te gaan. Anderen werden uitgenodigd met plannen te komen die dan eventueel met subsidiegeld betaald konden worden. Waarom dit initiatief en waarom juist voor dit jaar?
Ik kan mij enigszins voorstellen waarom. Niet opgeleide historici letten vooral op jaartallen en ijkpunten. In 1499 werden de Benedenwindse eilanden volgens de geschiedenisboeken ontdekt door de Spanjaarden. Vijfhonderd jaar geleden nog wel. Mensen houden van ronde getallen. Bovendien kan een samenleving die op het toerisme gericht is zo'n goede gelegenheid om geld te verdienen en subsidies binnen te halen niet zonder meer laten passeren. En waarom ook niet? Er zijn toch ook leuke activiteiten ontwikkeld?
Maar is er dan iets te vieren? Waarom geen keuze voor 1299, 1399, 1599, 1699 of bijvoorbeeld1899? Zijn er uit deze jaren geen feiten te halen die misschien wel meer waardevol zijn om te vieren? Hebben de voorstanders van deze viering op grond van historische feiten en een gegronde historische bewustwording gekozen voor dit jaar? Of heeft de commissie aan de viering van 1492 gedacht in 1992? Geeft 1499 aanleiding tot (gepaste) vieringen of juist herdenkingen? Of misschien tot allebei? Kijken we naar de activiteiten van het afgelopen jaar dan heeft mijns inziens het vieren alle aandacht gekregen. Op zich is daar niets mis mee, maar deze festiviteiten hadden ook zonder het historische jaar 1499 georganiseerd kunnen worden. Wie iets te vieren heeft mag zich mee laten slepen in de stroom van uitbundige en spontane feesten. Zeker als dit voor de economie ook nog gunstig is. Maar als je een historisch feest wenst te vieren zou je als culturele gemeenschap op z'n minst de volgende vragen moeten stellen:

- *is deze historische gebeurtenis van eminent belang voor de identiteits- en natievorming van onze gemeenschap?*
- *hoe geven wij als gemeenschap vorm aan een historische viering of herdenking?*

Wie het jaar 1499 als een historisch hoogtepunt in de geschiedenis van de drie Benedenwindse eilanden ziet, doet dit zeer waarschijnlijk op grond van verantwoord historisch onderzoek. Maar helaas heb ik weinig hierover in het afgelopen jaar gelezen. Uit een reeks van Caribische publicaties rond 1992 was veel te halen, maar dit is niet gebeurd. In de Ñapa is het jaar 1499 aangegrepen om een artikelenreeks te schrijven over Curaçao na 1900. Een mooi initiatief, maar het heeft natuurlijk niet echt met 1499 te maken. Eerder met de ontstane breuklijn na de vestiging van de raffinaderij. Tijdens mijn bezoeken aan de Antillen en Aruba in dit jaar hoorde ik wat korte reacties en weinig beargumenteerde kritiek van de voor- en tegenstanders. De betrokkenheid met het jaar 1499 is blijkbaar omstreden. De meeste argumenten die ik vernam, heb ik maar zelf aangevuld en soms bedacht om de gevoelens en gedachten van beide partijen tot hun recht te laten komen.

Ik begin met de voorstanders. Bezinning op de gebeurtenissen rond 1499 zou het historisch besef kunnen vergroten. De 'ontdekking' van deze eilanden door een paar vreemde mannen van de andere kant van de grote oceaan is historisch van grote betekenis geweest. Aruba, Bonaire en Curaçao kregen een markering op de wereldkaart. Het doet er helemaal niet toe of de 'ontdekker' de Italiaanse zeeloods Amerigo Vespucci of de avontuurlijke en moorddadige conquistador Alonso de Ojeda was. Belangrijk was dat door de ontmoeting op de 'islas de los Gigantes' van Spanjaarden en Indianen een nieuwe cultuur kon ontstaan, namelijk een Indiaans-Spaanse cultuur als onderdeel van een katholieke

cultuur. Volgens de 'stichtelijke' literatuur werd de toenmalige inheemse bevolking gered uit de duisternis. Aan bijgeloof en angst voor ongekende krachten kwam een einde. Niet alleen de bestaande normen en waarden veranderden in het opgelegde kolonisatie- en ersteningsproces. Ook de levenswijze van de toenmalige kleine Indiaanse gemeenschap veranderde door de invoer van fruitbomen, ezels, paarden, schapen en geiten (het 'heilige dier' van de Benedenwindse eilanden). Kortom het Europese beschavingsoffensief begon na de verkenning en ontmoeting van 1499. De bodem voor een katholieke latinocultuur was gelegd. Net als de Caiquetios van deze eilanden geografisch en economisch veroordeeld waren tot de Indianen van de overwal konden de latere eilandbewoners niet meer zonder de Spaanstalige naburige landen

De tegenstanders van zo'n herdenking schreeuwen al snel dat 1499 voor ons geen historische betekenis heeft. Dit jaar luidde het begin van de Indiaanse genocide in. De in vrede levende Caiquetios werden op wrede wijze uitgebuit, gevangen genomen, uitgemoord of later als slaven naar Española verscheept. Het jaar 1499 is het begin van een zwarte bladzijde in de eilandelijke geschiedenis. Een viering van dit jaar is niet gepast, want als iemand doodgaat houd je ook geen feest. Je gaat dan in diepe rouw. Anderen zien in 1499 helemaal geen belangrijke historische gebeurtenis, want dit jaar staat synoniem met het begin van de Spaanse onderdrukking. Het was een overwinning van de Europeanen op de Indianen, dus zeker geen viering waard. Onbegrijpelijk dat er zoveel geld is geïnvesteerd in de wandaden van blanken en in een historische misopvatting over het begrip 'ontdekking'.

Als buitenstaander vraag je je af of historische gebeurtenissen niet te veel voor het eigen ideologische karretje worden gespannen. Is het niet mogelijk 1499 in breder perspectief te zien? Historische gebeurtenissen dienen in hun eigen tijd geplaatst te worden. Onze eigen tijd maakt wel keuzen voor bepaalde gebeurtenissen, maar dit mag niet leiden tot historische vervalsing. De ontmoeting van de eerste Europeanen met de oorspronkelijk inwoners van deze eilanden was uniek. Op dat bewuste moment in 1499 was er verwondering, spanning en drama omdat de actoren niet wisten waartoe hun ontmoeting in de toekomst zou leiden. De geboorte van een kind of het sluiten van een huwelijk kunnen we toch uitbundig vieren zonder dat we weten welke ellende in de toekomst verscholen zit? Deze beginnende contacten kunnen we zien als het multiculturele nulpunt van onze moderne Antilliaanse en Arubaanse geschiedenis. Hadden we het afgelopen jaar niet de wording van de multiculturele samenleving, het typische kenmerk van veel Caribische eilanden, kunnen vieren? Met de vermenging van Indianen en Spanjaarden is het Indiaanse element nog lang blijven voortbestaan. Deze multiculturele basis moet men niet onderschatten. Twee culturen ontmoeten elkaar en daar groeit een nieuwe cultuur uit voort. Een biologische, sociale, economische en godsdienstige symbiose, waarbij vaak processen als creolisering en dominante overheersing een rol spelen.
Op de achterkant van het telefoonboek van Curaçao van dit jaar staat een gedicht over 500 Kòrsou. De inhoud is idealistisch maar geeft wel een proces van multiculturaliteit en integratie aan. De eerste vier regels luiden:

Sinku siglo largu
nos a krese huntu,
sinku siglo a tuma
pa nos bira nos.

De voorstanders van de viering van 1499 kan ik dus helpen aan goede argumenten om feest te vieren, maar 1499 is ook het begin van het uitsterven van de Indianen op deze eilanden. Uitsterving als gevolg van slavernij, Europees geweld, ziekte en etnische vermenging. Recent onderzoek laat overigens zien dat juist vele Indianen in het Caribische gebied in de 16^{e} eeuw overleden als gevolg van de ziektekiemen die Afrikaanse slaven onbewust meebrachten!

Natievorming en insulaire identiteit

Jonge autonome volken moeten zuinig zijn op belangrijke historische momenten en die koesteren. Iedere belangrijke historische gebeurtenis heeft meerdere invalshoeken. Zonder de geschiedenis

geweld aan te doen, dienen kenmerkende en bepalende ontwikkelingen in het verleden bij vieringen een rol te spelen. Historische vieringen als ‘dia di bandera’ of Antillendag zullen volgens mij weinig levensvatbaarheid krijgen, omdat die niet verankerd kunnen worden in het collectieve geheugen van het volk. Vieringen of herdenkingen dienen aan te sluiten bij feiten, gebeurtenissen en ontwikkelingen waarmee bewust of onbewust emotionele banden bestaan. Voor de zes bewoonde Caribische eilanden van het koninkrijk kunnen ontwikkelingen als multiculturaliteit, migratie, natievorming en op zoek naar een eigen (insulaire) identiteit als leidraad dienen voor vieringen en herdenkingen.
Het jaar 1499 was het begin van een nieuwe migratieperiode uit een ander werelddeel. Na de Indiaanse migratie begon de Spaanse. Migraties vormen meestal bouwstenen voor een voortgaande multiculturele samenleving en een opvallende eigenheid. Dit mogen wij groots vieren. Maar waar iets nieuws begint, gaat ook iets snel of langzaam onder. Met de Spaanse migratie begon de verschrikkelijke ondergang van de Indianen in het Caribische gebied, dus ook op de Benedenwindse eilanden. Dit gegeven hadden wij moeten herdenken. Helaas een gemiste kans!

Er doet zich op onze eilanden in het kader van de natievorming nog een ander groot probleem voor. Terwijl de meeste landen grote gebeurtenissen uit hun verleden vieren of herdenken en nationale helden erkennen, is er op onze eilanden nooit een indringende discussie geweest over de bouwstenen voor onze natievorming. Hoewel Colombia en Venezuela twee onafhankelijke staten zijn, zien zij Simon Bolivar toch als hun grondlegger in de strijd tegen het Spaanse juk rond 1800 en de onafhankelijkheid. Maar gemeenschappelijke helden hebben we niet. Als gevolg van het insularistische denken kennen onze eilanden geen nationale figuren. Zelfs ‘een groot man’ als Da Costa Gomez die zich inzette voor de autonomie van de eilanden is om begrijpelijke redenen geen nationale held geworden. Zijn standbeeld staat slechts op één eiland, terwijl die van de buitenstaander Simon Bolivar op meerdere eilanden pronkt. Sterker nog: op Curaçao is de herdenking van de opstand van 1795 nog geen algemeen geïnternaliseerde gebeurtenis, omdat slechts bepaalde intellectuelen en volksgroepen het belang van de opstand omarmen voor een bewustwordingsproces. Blijkbaar hebben wij moeite met het bepalen en accepteren van onze historische helden en gebeurtenissen. Dit is een vreemde gewaarwording voor een samenleving die politiek juist opkijkt tegen patronen en personen.

Men zou tegen kunnen werpen dat de Antillen van de Vijf en Aruba nog jonge landen zijn en geen onafhankelijke staten. Zij hebben nog tijd nodig om tot natievorming te komen. Zo kunnen we nog lang wachten tot onze kinderen en kleinkinderen zich identificeren met hun insulair en gezamenlijk verleden. Natievorming dient op kennis van en inzicht in het verleden gebaseerd te zijn. Ook een binding tussen verleden, cultuur en een bepaalde geografische ruimte is hierbij erg belangrijk. Mijns inziens moeten politici en culturele leiders dan niet passief aan de kant blijven staan, maar juist hun verantwoordelijkheid kennen en nemen.
Voor een proces van natievorming en het geloof in een positieve eigen identiteit zijn historische vieringen en herdenkingen van eminent belang. Door de verscheidenheid uit het verleden zijn er nu eenmaal weinig gemeenschappelijke en concrete historische gebeurtenissen om te vieren. De opstanden van 1750 en 1795 waren slechts plaatselijk en hadden weinig of geen gevolgen voor de andere vijf eilanden. Belangrijke historische personen als John Philips, Tula, Brion, Piar, Niewindt, doktoor Da Costa Gomez, Henny Eman senior, Betico Croes, Claude Wathey (de keuze voor deze personen is discutabel) zijn slechts eilandelijke ‘helden’ en zelfs op het eiland van geboorte is de betekenis van sommigen zeer omstreden. Daarom moeten we herdenkingen en vieringen niet allereerst koppelen aan personen maar aan processen die voor alle eilanden gelden: de Indiaanse, Spaanse, Nederlandse, Britse, Caribische migratie naar de eilanden; het ontstaan van en de ontwikkeling naar een toenemende multiculturaliteit; slavenhandel en slavernij, ontwikkeling en onderontwikkeling in de jaren twintig en dertig van de 20^{e} eeuw; de groei naar een autonome staatkundige positie; ontwikkeling en toerisme et cetera.

Conclusie en aanbevelingen

Als Antilliaanse en Arubaanse leiders het proces van natie- en identiteitsvorming belangrijk vinden, moet het mogelijk zijn een gemeenschappelijke (intereilandelijke) commissie in het leven te roepen die bepaalt welke gebeurtenissen en processen vóór 1986 eventueel gezamenlijk gevierd of herdacht

kunnen worden. Dit klinkt utopisch, maar als de Vlaamse en Nederlandse wetenschappers en politici niet samen komen zouden er geen taalbesluiten vallen en culturele overeenkomsten gesloten worden. Mijn opvatting gaat uit van de volgende gedachte. Afzonderlijke eilanden met een aparte status kunnen door hun gemeenschappelijk verleden gezamenlijke vieringen en herdenkingen hebben. Daarnaast kunnen typisch eilandelijke personen en verschijnselen apart herdacht worden of passen in de zes onderstaande voorstellen. Ik noem een aantal mogelijkheden:

- dag van de oorspronkelijke Indiaanse bevolking (herdenking)
- dag van migratie, multiculturaliteit en integratie (viering)
- dag van de afschaffing van de slavernij (viering en herdenking)
- dag van de autonomie (viering)
- dag van het toerisme (viering)
- dag van de taal of talen

Natuurlijk kunt u als lezer gelijk gaan tegenstribbelen. Op ieder van de zes voorstellen is iets af te dingen. Maar maken wij geen keuzen dan zal de invloed van de 'veramerikaniseerde' (jeugd-) wereldcultuur in de toekomst de bevordering van een eigen culturele en historische identiteit onmogelijk, of in ieder geval moeilijker maken. Op deze zes verschijnselen kunnen alle zes eilanden meedoen. In principe zouden dagen gekozen of vastgesteld kunnen worden. Bij zulke herdenkingen en vieringen kunnen onderwijsinstellingen, musea, media en overheden een belangrijke rol spelen. Vanzelfsprekend kan ieder eiland zelf bepalen hoe de viering of herdenking vorm gegeven wordt. Zulke beslissingen vragen om visie, politieke durf en dadendrang. Bij een duidelijk en innoverend cultuurbeleid moet men ook de zegeningen tellen. Naar buitenstaanders geeft men te kennen dat er nagedacht is over het belang van het verleden voor het heden. We laten eens zien wat ons bindt en niet altijd wat ons scheidt. Aan anderen kan de cultuur getoond worden in musea en aparte tentoonstellingen. Cultuur kan in deze context goed verkopen (festivals, toneel, tentoonstellingen, musicals, T-shirts etc.).
Intern hebben zulke dagen een opvoedende en cultuurvormende waarde. Wat zou het prachtig zijn als er op de dag van de taal finales zouden plaatsvinden van declamaties uit eigen werk door scholieren van de verschillende eilanden. Hetzelfde kan ook met volwassen schrijvers en dichters, maar wel op dezelfde dag. Zulke ontmoetingen bevorderen ongetwijfeld de kunst, cultuur en eigen identiteit. De opvoedende waarde is groot als kinderen in het onderwijs leren over hun eigen verleden en heden. En ook over hun binding met het eigen eiland of met andere eilandbewoners.
Wie deze aanbevelingen utopisch of geforceerd vindt, kan alles laten zoals het nu is en blijven afgaan op incidenten. Het jaar 2000 biedt vele rekenkundige mogelijkheden, maar weinig inspiratie voor het collectieve geheugen. Mijn voorstellen trachten historische gebeurtenissen en verschijnselen op een verantwoorde manier cultureel, pedagogisch, sociaal en economisch uit te buiten. Herdenken en vieren heeft zin als het op lokaal en interlokaal niveau gunstig is voor de identiteitsbevordering van jong en oud, ons als eilandbewoners in het koninkrijk dichter tot elkaar brengt en aan buitenstaanders laat zien dat wij cultureel iets te bieden hebben. 'Last but not least' vieringen mogen (moeten?) economisch profijt opleveren.

(gepubliceerd in Ñapa 1999)